

Οι δράσεις της κοινωνικής εργασίας σε πολλές χώρες, και ιδιαίτερα στις ΗΠΑ και τη Βρετανία, επικεντρώθηκαν στην κοινότητα ήδη από το πρώιμο στάδιο της επαγγελματικής της ανάπτυξης, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αυτό του Κινήματος Κοινωνικής Αποκατάστασης (Social Settlements Movement) (Payne, 1995). Προοδευτικά, η συσσωρευμένη γνώση και εμπειρία των κοινωνικών λειτουργών οδήγησε στην αναγνώριση της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας ως της τρίτης μεθόδου της κοινωνικής εργασίας, πτυχές της οποίας, μαζί με αυτές τις κατά περίπτωση κοινωνικής εργασίας και της κοινωνικής εργασίας με ομάδες, συγκροτούν τη διαμεθοδική κοινωνική εργασία. Είναι ωστόσο γνωστό ότι η κοινότητα, όπως αντίστοιχα το άτομο ή η ομάδα, αλλά και επιμέρους τομείς και πεδία παρέμβασης (π.χ. κοινωνική φροντίδα, υγεία κ.λπ.), δεν αποτελούν πεδίο μελέτης και παρέμβασης αποκλειστικά της κοινωνικής εργασίας, αλλά και άλλων επιστημών. Είναι επίσης γνωστό ότι σε κάποιες χώρες, όπως η Βρετανία, μια χώρα με πλούσια, αλλά και ιδιαίτερη παράδοση στην ανάπτυξη προγραμμάτων, υπηρεσιών και παρεμβάσεων σε επίπεδο κοινότητας, η κοινοτική εργασία –ή κοινοτική ανάπτυξη, όπως συνήθως αναφέρεται στην εγχώρια βιβλιογραφία–, εδώ και αρκετές πλέον δεκαετίες αποτελεί διακριτό επιστημονικό πεδίο, χωρίς ωστόσο αυτό να αναιρεί την άρρηκτη σχέση της με την κοινωνική εργασία σε ό,τι αφορά το γνωστικό υπόβαθρο, τις ανθρωπιστικές αξίες, τις επαγγελματικές δεξιότητες και τις μεθόδους που αξιοποιεί (Mendes, 2009· Mantle & Backwith, 2010). Η εν λόγω διάκριση σχετίζεται και με την εσφαλμένη εντύπωση που υπάρχει σε πολλούς ότι η κοινοτική εργασία αποτελεί τρόπον τινά μια ριζοσπαστική εκδοχή της κοινωνικής εργασίας, θεωρώντας ότι η πρώτη έχει έναν εξ ορισμού προοδευτικό, ριζοσπαστικό προσανατολισμό, ενώ, αντίθετα, η δεύτερη εξ ορισμού συντηρητικό (βλ. για παράδειγμα, Waddington, 1994· Stepney & Popple, 2008). Στην πραγματικότητα, ωστόσο, δεν ισχύει ούτε το ένα ούτε το άλλο. Υπάρχουν πλείστα παραδείγματα προοδευτικής κοινωνικής εργασίας στη διεθνή βιβλιογραφία, όπως και πολλά παραδείγματα σύγχρονων κοινοτικών προγραμμάτων, τα οποία περισσότερο επιδιώκουν την αναπαραγωγή της ισχύουσας τάξης πραγμάτων, παρά στοχεύουν στην κοινωνική αλλαγή (Mendes, 2009· Shaw, 2013· Stepney & Popple, 2008).

Σε κάθε περίπτωση, και μολονότι σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, πλαίσια και παραδόσεις, έχουν αξιοποιηθεί ποικίλοι όροι –όπως, για παράδειγμα, «κοινοτική εργασία», «κοινοτική κοινωνική εργασία», «κοινωνική εργασία με την κοινότητα», «μακρο-κοινωνική εργασία» και «κοινοτική οργάνωση»–, επιλέγουμε να χρησιμοποιήσουμε τον όρο «κοινοτική κοινωνική εργασία», θέλοντας να τονίσουμε την οπτική μέσα από την οποία μελετάται εδώ η παρέμβαση στην κοινότητα, αλλά και ως έναν όρο περισσότερο οικείο στους Έλληνες κοινωνικούς λειτουργούς, στους οποίους

απευθύνεται κατά κύριο λόγο το παρόν βιβλίο. Εντούτοις, σε κάποιες περιπτώσεις, για λόγους συνοχής με την ξενόγλωσση βιβλιογραφία, αξιοποιείται εναλλακτικά και ο όρος «κοινωνική εργασία».

Στόχος της κοινωνικής κοινωνικής εργασίας είναι η ολιστική προσέγγιση των προβλημάτων και αναγκών μιας κοινότητας, μέσα από την κριτική θεώρηση της υπάρχουσας κατάστασης, η ενδυνάμωση των μελών της, ο συστηματοποιημένος και μεθοδικός σχεδιασμός και η εφαρμογή δράσεων για την αντιμετώπισή τους. Σε αυτή τη διαδικασία, ο κοινωνικός λειτουργός επιδιώκει να βοηθήσει τα μέλη της κοινότητας να αναλύσουν την κοινωνική τους πραγματικότητα και τη δική τους θέση μέσα σε αυτή, να αναγνωρίσουν ανάγκες, προβλήματα, αλλά και ευκαιρίες, να διατυπώσουν αιτήματα, να προσδιορίσουν στρατηγικές και στόχους, να συμμετέχουν σε συλλογικές δράσεις προκειμένου να τους υλοποιήσουν και, τέλος, να αξιολογήσουν το αποτέλεσμα της παρέμβασης (Καραγκούνης, 2010:391).

Ασφαλώς, η προαναφερθείσα ολιστική οπτική δεν αποτελεί προνόμιο μόνο της κοινωνικής κοινωνικής εργασίας, αλλά και βασικό συστατικό της διακριτής επαγγελματικής ταυτότητας εν γένει της κοινωνικής εργασίας, που αποτυπώνεται στη φράση «το άτομο στο περιβάλλον» (person in environment). Η εν λόγω οπτική βασίζεται στην άποψη ότι οι άνθρωποι και οι συμπεριφορές τους δεν μπορούν να κατανοηθούν επαρκώς εάν δεν ληφθούν υπόψη οι διάφορες πτυχές, χαρακτηριστικά και ιδιαιτερότητες του περιβάλλοντός τους, όπως, για παράδειγμα, η οικογένεια, οι κοινωνικοπολιτικές, περιβαλλοντικές και οικονομικές συνθήκες ζωής, ζητήματα που σχετίζονται με την πολιτισμική προέλευση, τη θρησκεία κ.ά. Στην προκειμένη περίπτωση η ολιστική οπτική αφορά όλες τις πτυχές της κοινωνικής κοινωνικής εργασίας, τόσο σε επίπεδο ανάλυσης (εκτίμησης) όσο και στο επίπεδο της δράσης/ παρέμβασης και της αξιολόγησης αυτής. Όσον αφορά την ανάλυση, θα πρέπει να αναγνωρίζουμε ότι όλα σχετίζονται και ως εκ τούτου είναι απαραίτητο να έχουμε μια ευρεία, πανοραμική προοπτική στην κατανόηση οποιουδήποτε θέματος, προβλήματος ή διαδικασίας. Για παράδειγμα, όπως σημειώνει ο Jim Ife (2016), αν σε μια κοινότητα παρατηρείται αύξηση της νεανικής παραβατικότητας, τότε δεν θα πρέπει κανείς να την εξετάσει μόνο από την άποψη του ποιος διαπράττει το έγκλημα ή ασκεί βία, συλλαμβάνει τους παραβάτες ή πώς θα μπορούσε κανείς ενδεχομένως να προλάβει μια εγκληματική δραστηριότητα. Θα πρέπει επίσης να εξετάσει και άλλα ζητήματα που σχετίζονται με τη βία και το έγκλημα, τα οποία ενδέχεται να περιλαμβάνουν τις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες, τους δείκτες σχολικής αποτυχίας ή εγκατάλειψης του σχολείου, τον σχεδιασμό της συγκεκριμένης πόλης, τα ζητήματα ρατσισμού και άλλων μορφών διακρίσεων, τους τρόπους κάλυψης των γεγονότων αυτών από τα ΜΜΕ, τις ευκαιρίες απασχόλησης, τους νόμους και τις πολιτικές σχετικά με τη χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών, την ενδεχόμενη κοινωνική νομιμοποίηση της βίας στην ψυχαγωγία ή στον αθλητισμό και ούτω καθεξής. Αυτά με τη σειρά τους ενδεχομένως συνδέονται και με άλλα ζητήματα, όπως η παγκοσμιοποίηση, η περικοπή των κοινωνικών δαπανών κ.ά. Κοντολογίς, ο στόχος μας θα

πρέπει να είναι η εξέταση των ζητημάτων που αφορούν την κοινότητα μέσα σε ένα ευρύ πλαίσιο ώστε να αντιλαμβανόμαστε την πολυπλοκότητά τους.

Αντίστοιχα, όπως προαναφέρθηκε, η ολιστική οπτική επηρεάζει ή σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να επηρεάζει πέρα από την ανάλυση των ζητημάτων που απασχολούν την κοινότητα και τις δράσεις που αναπτύσσουμε για να τα αντιμετωπίσουμε, έτσι ώστε να αντιλαμβανόμαστε την πολυπλοκότητά τους και να μην οδηγούμαστε σε αποσπασματικές παρεμβάσεις. Εξάλλου, θα πρέπει να έχουμε επίγνωση του γεγονότος ότι, είτε το επιδιώκουμε είτε όχι, το αποτέλεσμα κάθε παρέμβασής μας δεν αφορά αποκλειστικά τον προφανή στόχο μας, αλλά, αντίθετα, επεκτείνεται πολύ πέρα από αυτόν, ενδεχομένως σε βάθος χρόνου και πιθανώς και σε ένα μεγάλο εύρος άλλων παραμέτρων.

Οι εν λόγω στόχοι, επιδιώξεις και χαρακτηριστικά της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας την καθιστούν διαχρονικά επίκαιρη και δυναμικά σημαντική συμβολή στη χάραξη και άσκηση μιας συνεκτικής κοινωνικής πολιτικής που αποσκοπεί στην κοινωνική ανάπτυξη, κυρίως στο τοπικό επίπεδο. Από την άλλη, ωστόσο, θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι ταυτόχρονα την καθιστούν και ασύμβατη με το ελληνικό σύστημα κοινωνικής προστασίας, το οποίο ελάχιστα επιδίωξε στόχους κοινωνικής ανάπτυξης, αλλά αντίθετα στόχευσε σε αποσπασματικές και κατά κύριο λόγο επιδοματικού τύπου πολιτικές και σε ειδικές δομές, όπως τα ειδικά σχολεία, που, παρά τις καλές προθέσεις, περιθωριοποιούν και στιγματίζουν. Πολύ δε περισσότερο σε σχέση με την άσκηση της κοινωνικής πολιτικής στο τοπικό επίπεδο, η οποία εξακολουθεί να αναπτύσσεται στην κατεύθυνση του ευκαιριακού, του επιμέρους και του αποσπασματικού, με τις ανεπαρκώς στελεχωμένες και υποχρηματοδοτούμενες δομές και τα βραχύβια προγράμματα, τα οποία προτάσσουν μεγαλεπήβολους στόχους για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού συγκεκριμένων, ωφελούμενων ομάδων, η υλοποίηση των οποίων χρονικά φαίνεται να συμπίπτει με τη λήξη της χρηματοδότησής τους. Οι εν λόγω παράγοντες, όπως βέβαια και άλλες επιμέρους παράμετροι, που αναλύονται στις επόμενες σελίδες του βιβλίου και σχετίζονται με την εκπαίδευση της κοινωνικής εργασίας και τις ιδιαιτερότητες της ελληνικής κοινωνίας, σε μεγάλο βαθμό συγκροτούν το πλαίσιο (context) άσκησης της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας, το οποίο στη χώρα μας ουσιαστικά λειτουργούσε αποθαρρυντικά, αποδυνάμωσε τη δυναμική της και εμπόδισε την περαιτέρω ανάπτυξή της.

Παρ' όλα αυτά, η κοινοτική κοινωνική εργασία βρίσκεται σήμερα στο προσκήνιο, τόσο στην ξενόγλωσση (Ferguson & Woodward, 2009· Forde & Lynch, 2015, 2014· Mantle & Backwith, 2010· Mendes, 2009· Moth et al., 2015· Reisch, 2013) όσο και στην ελληνική βιβλιογραφία (Ιωακείμης, 2012· Ιοακίμης et al., 2014· Pentaraki, 2013, 2017· Πουλόπουλος, 2014· Teloni, 2014, 2016), ως μια πρόταση που σε συνδυασμό και με άλλες, πιο προοδευτικές θεωρητικές προσεγγίσεις και πρακτικές της κοινωνικής εργασίας, όπως η ριζοσπαστική και κριτική κοινωνική εργασία, δύνανται να διαμορφώσουν μια περισσότερο πολιτικοποιημένη,

αποτελεσματική αλλά και αποκριτική πρακτική κοινωνικής εργασίας στο μέγεθος και στην πολυπλοκότητα των προβλημάτων και αναγκών που έχουν δημιουργήσει οι ασκούμενες νεοφιλελεύθερες πολιτικές. Μια προοπτική η οποία είναι συμβατή με την πρόσφατη, αναθεωρημένη εκδοχή του ορισμού της κοινωνικής εργασίας, στην οποία το ενδιαφέρον μετατοπίζεται από τις εξατομικευμένες προσεγγίσεις και μοντέλα παρέμβασης στις συλλογικές προσεγγίσεις, μεθόδους και πρακτικές (Ornellas, Spolander & Engelbrecht, 2018). Στο πλαίσιο αυτό, το παρόν βιβλίο επιδιώκει να συμβάλει σε αυτή τη συζήτηση μέσα από τη συστηματική παρουσίαση της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας και της κοινότητας ως πεδίου παρέμβασης της κοινωνικής εργασίας, την κριτική ανασκόπηση των κυριότερων θεωριών και μοντέλων παρέμβασης, των τεχνικών, δεξιοτήτων και προβληματισμών που συνοδεύουν την εφαρμογή τους και τη διεξοδική, βήμα βήμα, μελέτη των σταδίων σχεδιασμού, υλοποίησης και αξιολόγησης μιας παρέμβασης που βασίζεται στις αρχές, τις αξίες, τις επιδιώξεις και τους στόχους της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας, αξιοποιώντας παραδείγματα και εμπειρίες από την ελληνική και διεθνή εμπειρία.

Ειδικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται η σύντομη επισκόπηση των σημαντικότερων σταθμών μιας πλούσιας, κοινοτικά προσανατολισμένης παράδοσης στον χώρο της κοινωνικής εργασίας σε διεθνές επίπεδο και κυρίως στις δύο «γενέθλιες» χώρες της κοινωνικής εργασίας, τις ΗΠΑ και τη Βρετανία. Η συζήτηση επικεντρώνεται στη θέση της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας σήμερα, εστιάζοντας κυρίως στους παράγοντες που περιόρισαν την ανάπτυξη της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας στη χώρα μας, όπως και στους ποικίλους τρόπους με τους οποίους προσεγγίζεται/εννοιολογείται ο όρος «κοινότητα».

Στο δεύτερο κεφάλαιο σκιαγραφούνται οι βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις που υπάρχουν στο πεδίο της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας και ειδικότερα η πλουραλιστική ή παραδοσιακή ή συναινετική προσέγγιση, η ριζοσπαστική, η φεμινιστική και η αντιρατσιστική προσέγγιση, ενώ αναλύονται επίσης οι επιμέρους οπτικές που έχουν αναπτυχθεί σε καθεμία από αυτές, από το παρελθόν έως σήμερα. Στο καταληκτικό μέρος του κεφαλαίου συζητείται η επίδραση των διαφορετικών θεωρητικών οπτικών στην καθημερινή πρακτική της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας, αναδεικνύοντας τις δυσκολίες και τα διλήμματα που ενδεχομένως αντιμετωπίζουν όσοι την ασκούν, αλλά και προτάσεις υπέρβασης αυτών.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα βασικά μοντέλα που αναπτύχθηκαν από το παρελθόν έως και σήμερα μέσα από την εφαρμογή της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας σε συγκεκριμένους τομείς. Αυτά είναι το μοντέλο της φροντίδας στην κοινότητα, της κοινοτικής οργάνωσης, του κοινωνικού/κοινοτικού σχεδιασμού, της κοινοτικής ανάπτυξης, της κοινοτικής εκπαίδευσης και της κοινοτικής δράσης. Ταυτόχρονα, επιχειρείται και η ανάδειξη των ποικίλων οπτικών που διαμορφώθηκαν κατά καιρούς από τις διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας, οι οποίες εμπλούτισαν τα συγκεκριμένα μοντέλα με νέες απόψεις, προβληματισμούς και πρακτικές. Επιπλέον, γίνεται μια προσπάθεια σύνδεσης των

μοντέλων που προαναφέραμε με τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα και τις εξελίξεις που καταγράφονται σήμερα σε επίπεδο πολιτικών φροντίδας, εκπαίδευσης, ανάπτυξης κ.λπ., με άξονα το κοινοτικό επίπεδο.

Στα τρία τελευταία κεφάλαια περιγράφεται η διαδικασία της κοινοτικής εργασίας, ακολουθώντας, όπως προαναφέρθηκε, μια βήμα βήμα προσέγγιση. Συγκεκριμένα, το τέταρτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στη διεξοδική παρουσίαση της διεξαγωγής του κοινοτικού προφίλ, της βασικής μεθόδου εκτίμησης που αξιοποιείται στην κοινοτική κοινωνική εργασία, αλλά και εν γένει στις κοινοτικές παρεμβάσεις. Συζητώνται ζητήματα που αφορούν τη συμμετοχή της κοινότητας, οι έννοιες της ανάγκης και των πόρων, στις οποίες επικεντρώνεται το κοινοτικό προφίλ, και οι τρόποι και οι δυσκολίες ανάδειξής τους, ενώ αναλύονται οι επιμέρους διαδικασίες, όπως αυτή της προετοιμασίας, του καθορισμού στόχων και αντικειμένων, της επιλογής ερευνητικών μεθόδων, της διεξαγωγής του κοινοτικού προφίλ, καθώς και της συγγραφής της έκθεσης.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, με αφετηρία τη μοναδικότητα που χαρακτηρίζει την κάθε κοινότητα και συνεπώς την παρέμβασή μας σε αυτή, η συζήτηση επικεντρώνεται στις αξίες που διέπουν τις παρεμβάσεις των κοινωνικών λειτουργών στο κοινοτικό επίπεδο, τις επιμέρους απόψεις που υπάρχουν, αλλά και τα πρακτικά ή/και δεοντολογικά ζητήματα που αναφύονται κατά την εφαρμογή τους στην καθημερινή πρακτική. Ομοίως, παρουσιάζονται οι διαφορετικές οπτικές, τα οφέλη, αλλά και οι δυσκολίες που παρουσιάζονται κατά την προσπάθεια υλοποίησης των στόχων που αφορούν τη συμμετοχή, την ενδυνάμωση και την προάσπιση της κοινωνικής δικαιοσύνης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ στο καταληκτικό μέρος του κεφαλαίου τονίζεται η αναγκαιότητα διαρκούς αναστοχασμού του κοινωνικού λειτουργού.

Το έκτο κεφάλαιο αφορά την αξιολόγηση μιας κοινοτικής παρέμβασης. Συγκεκριμένα, αναλύεται η έννοια της αξιολόγησης καθώς και οι ομοιότητες και οι διαφορές που υπάρχουν σε σχέση με την κοινωνική έρευνα. Το κεφάλαιο επικεντρώνεται στην αξιολόγηση κοινοτικών παρεμβάσεων και στους στόχους που υπηρετεί. Τονίζεται η ανάγκη αποσαφήνισης των αντικειμένων και των κριτηρίων που αξιοποιούνται για την εκτίμηση αυτών, δίδοντας παραδείγματα από το πεδίο, ενώ συζητώνται εκτενώς οι ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει ο σχεδιασμός και η υλοποίηση της αξιολόγησης μιας παρέμβασης κοινοτικής κοινωνικής εργασίας. Στη συνέχεια παρουσιάζονται συγκεκριμένοι τύποι αξιολόγησης, συμβατοί με τις προαναφερθείσες ιδιαιτερότητες, τους στόχους και τις δράσεις που αναπτύσσουν οι κοινωνικοί λειτουργοί σε επίπεδο κοινότητας, και συγκεκριμένα ο αναπτυξιακός τύπος αξιολόγησης, ο εστιασμένος σε αξίες τύπος αξιολόγησης και ο ενδυναμωτικός τύπος αξιολόγησης, όπως και οι μέθοδοι που ενδείκνυνται για την αξιολόγηση παρεμβάσεων κοινοτικής κοινωνικής εργασίας.

Τέλος, στο επίμετρο, παρουσιάζονται ορισμένες σκέψεις σχετικά με τις προκλήσεις και τις προοπτικές περαιτέρω ανάπτυξης της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας στη χώρα μας.

Η κοινότητα ως πεδίο παρέμβασης της κοινωνικής εργασίας

A. Εισαγωγή

Η κοινότητα αποτέλεσε σημαντικό πεδίο δράσης για την κοινωνική εργασία ήδη από το πρώιμο στάδιο της εμφάνισής της. Είναι γεγονός ότι η πιο γνωστή από τις ρίζες της κοινωνικής εργασίας αφορά τη δράση των αποκαλούμενων «φιλικών επισκεπτών» (friendly visitors) και των μεγάλων φιλανθρωπικών οργανώσεων, όπως η Charity Organization Society, που έδρασαν στη Βρετανία και τις ΗΠΑ στα μέσα και τέλη του 19ου αιώνα. Η εν λόγω παράδοση αποτέλεσε την αφετηρία της κατά περίπτωση κοινωνικής εργασίας, της διαχρονικά δεσπόζουσας μεθόδου της κοινωνικής εργασίας, η οποία προοδευτικά απομακρύνθηκε από τις ηθικοπλαστικές απόψεις και τον ελεγκτικό προσανατολισμό της πρώιμης περιόδου και συνέβαλε καθοριστικά στην επιστημονική και επαγγελματική καθιέρωση της κοινωνικής εργασίας.

Ωστόσο, μια δεύτερη σημαντική στιγμή είναι αυτή της δράσης κοινωνικών ρεφορμιστών της ίδιας περιόδου στο πλαίσιο του Κινήματος Κοινωνικής Αποκατάστασης, η οποία αποτέλεσε το εφαλτήριο για την ανάπτυξη μιας πλούσιας, κοινοτικά προσανατολισμένης παράδοσης στον χώρο της κοινωνικής εργασίας. Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται η σύντομη επισκόπηση των σημαντικότερων σταθμών της εν λόγω παράδοσης σε διεθνές επίπεδο και κυρίως στις δύο «γενέθλιες» χώρες της κοινωνικής εργασίας, τις ΗΠΑ και τη Βρετανία. Η συζήτηση επικεντρώνεται στη θέση της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας σήμερα, εστιάζοντας κυρίως στους παράγοντες που περιόρισαν την ανάπτυξη της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας στη χώρα μας.

B. Η κοινοτική παράδοση της κοινωνικής εργασίας

Το Κίνημα Κοινωνικής Αποκατάστασης εξέφρασε μια αρκετά διαφορετική προσέγγιση, σε ό,τι αφορά τον τρόπο αντίληψης αλλά και αντιμετώπισης της φτώχειας και της στέρησης, από αυτή των φιλικών επισκεπτών και της Charity Organization Society. Η δράση των φιλικών επισκεπτών, εμφορούμενη από ένα κράμα καλών προθέσεων, φιλανθρωπικών αξιών, συντηρητισμού και μεγαλοαστικών προτύπων

ζωής, είχε ένα ξεκάθαρο εξατομικευμένο και ταυτόχρονα ελεγκτικό προσανατολισμό, ο οποίος αφορούσε την παροχή υλικής βοήθειας και την «κοινωνικοποίηση» όσων λάμβαναν την εν λόγω βοήθεια, με βάση τις ισχύουσες θρησκευτικές και ηθικοπλαστικές απόψεις και πρότυπα της εποχής (Cree & Myers, 2011). Αντίθετα, οι πιονέροι του Κινήματος επικεντρώθηκαν στο επίπεδο της γειτονιάς/συνοικίας και υποστήριξαν ότι οι φιλάνθρωποι θα έπρεπε να γνωρίσουν από κοντά τις συνθήκες ζωής των φτωχών και κατά συνέπεια τις αιτίες της φτώχειας (Popple, 2000, 2002). Υπό αυτό το πρίσμα, και με στόχο την ανακούφιση της φτώχειας και των κοινωνικών αναγκών ατόμων που ανήκαν στα χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα, προώθησαν τη δημιουργία εστιών στις απομονωμένες και υποβαθμισμένες συνοικίες των μεγάλων αστικών κέντρων της Βρετανίας και των ΗΠΑ, στις οποίες, εκτός από φτωχούς, άπορους και μετανάστες, διέμεναν και μέλη της αστικής κοινωνίας – κατά κύριο λόγο φοιτητές¹ (Abbott, 1995). Επίσης, όπως σημειώνει ο Payne (1997:162), σε αντίθεση με την ελεγκτική και τιμωρική στάση των φιλικών επισκεπτών, οι οποίοι καλούνταν να διαχωρίσουν τους φτωχούς ανθρώπους σε αυτούς «που άξιζαν²» και σε όσους «δεν άξιζαν» της φιλανθρωπίας, στην περίπτωση των Εστιών επικρατούσε η άποψη ότι «φροντίζουμε όλους όσοι έρχονται» (we care for everyone who comes). Επιπλέον, η δημιουργία Εστιών ήταν μια πρωτοποριακή για την εποχή δράση, από την άποψη ότι έφερνε σε επαφή μέλη διαφορετικών κοινωνικοοικονομικών τάξεων, τα οποία, μολονότι ζούσαν στην ίδια πόλη, στην πραγματικότητα δεν έρχονταν ποτέ σε επαφή μεταξύ τους.

Ασφαλώς, η εστίαση των δράσεων των Εστιών στο επίπεδο της συνοικίας/γειτονιάς και η εν μέρει αναγνώριση και αναγωγή των κοινωνικών προβλημάτων στην υπάρχουσα κοινωνική δομή, δεν οδήγησαν και σε μια ριζικά διαφορετική πρακτική από αυτή των φιλικών επισκεπτών, ή τουλάχιστον όχι πάντα (Popple, 2000). Παρά την εν γένει ουμανιστική και λιγότερο τιμωρική προσέγγιση του Κινήματος Κοινωνικής Αποκατάστασης, σε πολλές περιπτώσεις, όπως για παράδειγμα συνέβαινε στις περισσότερες Εστίες στη Βρετανία, οι δράσεις τους αφορούσαν κατά κύριο λόγο ζητήματα εκπαίδευσης, ψυχαγωγίας και κουλτούρας [π.χ. ίδρυση και λειτουργία κέντρων νεότητας (youth clubs) κ.ά.], που παρά την αναμφισβήτητη χρησιμότητά τους, κυρίως συνεισέφεραν στη δημιουργία ανεκτικότερων συνθηκών

1. Ένα από τα πρώτα παραδείγματα ήταν η (εποχική) διαμονή φοιτητών των Πανεπιστημίων της Οξφόρδης και του Κέιμπριτζ στην υποβαθμισμένη περιοχή East End του Λονδίνου.

2. Η διάκριση ανάμεσα στους φτωχούς που άξιζαν (deserving) και όσους δεν άξιζαν (undeserving) βοήθειας ακολουθούσε τις επιταγές της σχετικής νομοθεσίας της εποχής (1834 English Poor Law), σύμφωνα με την οποία στην πρώτη κατηγορία ανήκαν όσοι χωρίς δική τους υπαιτιότητα αντιμετώπιζαν κάποιο πρόβλημα ή εμπόδιο στη ζωή τους, αλλά προσπαθούσαν να το ξεπεράσουν, ήταν νομοταγείς και αξιοπρεπείς, όπως τα άτομα με αναπηρία, οι ασθενείς και οι άνεργοι που αναζητούσαν εργασία. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκαν οι άεργοι, οι αλκοολικοί, οι εγκληματίες και άλλοι, οι οποίοι θεωρούνταν «τεμπέληδες», ότι επέλεγαν τη φτώχεια και έναν παρεκκλίνων τρόπο ζωής και είχαν βρεθεί σε αυτή τη δεινή θέση λόγω της δικής τους χαλαρής ηθικής (Golightley & Holloway, 2016).

για τα μέλη της εργατικής τάξης και στην πρόληψη αντιδράσεων, παρά στην άρση της υπάρχουσας κατάστασης (Karger, 1987). Θα πρέπει ωστόσο να αναφερθεί ότι, στην ίδια χώρα, υπήρξαν και σημαντικές δράσεις συνηγορίας, όπως αυτή του Mansfield Settlement, το 1891, υπέρ της συνδρομής της πολιτείας για την προσφορά δωρεάν νομικής συμβουλής σε φτωχούς, η οποία προοδευτικά οδήγησε στη διαμόρφωση του σημερινού συστήματος νομικής βοήθειας στη Βρετανία (Wilks, 2012).

Από την άλλη, υπήρξαν και διαφορετικά, περισσότερο προοδευτικά παραδείγματα, από τα οποία, πέρα από την κοινοτική, αντλεί και η ριζοσπαστική και κριτική παράδοση της κοινωνικής εργασίας (Ferguson, 2009· Mullally, 1997· Powell, 2001), όπως αυτή της Εστίας «Hull House» στο Σικάγο των ΗΠΑ, στην οποία έδρασε μία από τις «μπτρικές» φιγούρες της κοινωνικής εργασίας, η Jane Adams. Στόχος εδώ δεν ήταν μόνο να βοηθήσουν τους μετανάστες να μάθουν τη γλώσσα, να υιοθετήσουν τις αξίες και εντέλει να ενσωματωθούν στην αμερικανική κοινωνία, όπως συνήθως συνέβαινε στις περισσότερες Εστίες (Midgley & Conley, 2010). Η Jane Adams και οι συνεργάτες της, πιστεύοντας στη συλλογική ικανότητα των ανθρώπων να αναγνωρίζουν κοινές ανάγκες και να επιδιώκουν την επίτευξη κοινών στόχων, αξιοποίησαν μεθόδους κοινωνικής έρευνας, συνηγορίας και κοινοτικής δράσης, σε μια σειρά από δράσεις που πραγματοποιήθηκαν με ενεργό συμμετοχή των ενοίκων των Εστιών. Οι εν λόγω δράσεις αφορούσαν την ανάδειξη των αναγκών και τη βελτίωση των συνθηκών ζωής της κοινότητας σε διάφορους τομείς, όπως η υγεία, οι συνθήκες εργασίας στα εργοστάσια της εποχής, η παιδική εργασία, η στέγαση, η εκπαίδευση κ.ά. Έτσι, για παράδειγμα, σε ό,τι αφορά την υγεία, ανέπτυξαν τις πρώτες κλινικές πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας για παιδιά και οικογένειες, δίδαξαν στα μέλη της κοινότητας δεξιότητες για την ατομική υγιεινή, τη φροντίδα παιδιών και τρόπους προφύλαξης από μεταδοτικές ασθένειες και συνηγόρησαν υπέρ αυτών στις τοπικές αρχές για την υλοποίηση μέτρων που αφορούσαν την υγιεινή της κοινότητας (όπως την εξασφάλιση καθαρού, πόσιμου νερού, την τακτική αποκομιδή των απορριμμάτων, τη διαχείριση των λυμάτων κ.ά.). Ομοίως, στον χώρο της εκπαίδευσης, τόσο η «Hull House» όσο και άλλες Εστίες, σε άλλες πόλεις των ΗΠΑ, όπως στη Νέα Υόρκη και τη Βοστώνη, εργάστηκαν για την προαγωγή της κατανόησης και της επικοινωνίας μεταξύ του σχολείου και των κοινοτήτων μεταναστών που διέμεναν στις Εστίες, την αναγνώριση των ατομικών διαφορών και την αντίληψη της εκπαίδευσης, αφενός, ως δικαίωμα και, αφετέρου, ως μια σχεσιακή διαδικασία, η οποία λαμβάνει χώρα στην τάξη, την οικογένεια και την κοινότητα. Αξίζει να αναφερθεί ότι οι πρώιμες αυτές δράσεις στο εν λόγω πεδίο έθεσαν σε μεγάλο βαθμό τις βάσεις για τη μετέπειτα ανάπτυξη υπηρεσιών με άξονα το σχολείο (school based services) στις ΗΠΑ (Constable, 2009). Στην ίδια προοδευτική κατεύθυνση συνέβαλαν και οι δράσεις άλλων ακτιβιστών της εποχής, όπως οι Florence Kelley, Lillian Wald, Bertha Reynolds, αλλά και –αρκετές δεκαετίες αργότερα– ο Saul Alinsky, οι οποίοι έδωσαν στην κοινοτική κοινωνική εργασία έναν έντονο ακτιβιστικό χαρακτήρα με στόχο την κοινωνική αλλαγή, που

εκφράστηκε πιο τεκμηριωμένα και συστηματικά τις δεκαετίες του 1970 και 1980 στη Βρετανία και άλλες αγγλοσαξονικές χώρες, όπως αναφέρεται και στη συνέχεια.

Αρκετά διαφορετική, ωστόσο, ήταν η εμπειρία από τις πρώτες κρατικά οργανωμένες προσπάθειες ανάπτυξης προγραμμάτων κοινωνικής-κοινωνικής ανάπτυξης στις αποικιοκρατούμενες χώρες του Τρίτου Κόσμου, κατά τη μεταπολεμική περίοδο, στις οποίες μετείχαν κοινωνικοί λειτουργοί, ενώ σε πολλές περιπτώσεις συνέδραμαν στην ανάπτυξη της κοινωνικής εργασίας στις προαναφερθείσες χώρες (Blavo & Art, 1997). Ο στόχος της κοινωνικής ανάπτυξης που επιδίωξαν τα εν λόγω προγράμματα συνδέθηκε με τις επικρατούσες την εποχή εκείνη εκσυγχρονιστικές³ θεωρίες για την ανάπτυξη, που έδιναν ιδιαίτερη έμφαση σε ζητήματα κουλτούρας. Υπό το πρίσμα αυτό, ενώ στην αρχή⁴ οι δυτικές κυβερνήσεις παρείχαν κυρίως υλική και οικονομική βοήθεια προς τις χώρες του Τρίτου Κόσμου για την κατασκευή κοινωνικών κέντρων, σχολείων, νοσοκομείων, δρόμων, αρδευτικών έργων και άλλων υποδομών, στη συνέχεια η αυξανόμενη συνειδητοποίηση του ρόλου των μη οικονομικών παραγόντων, είτε στην επιβράδυνση είτε στην επιτάχυνση των διαδικασιών εκσυγχρονισμού, οδήγησε σε παρεμβάσεις που αποσκοπούσαν σε αλλαγές πεποιθήσεων και αντιλήψεων, καθώς και στην ανάπτυξη της αυτοβοήθειας, του ανθρώπινου και κοινωνικού κεφαλαίου (Midgley, 1999). Τα προγράμματα «μαζικής εκπαίδευσης» που καταρχήν προωθήθηκαν (ο όρος «κοινωνική ανάπτυξη» υιοθετήθηκε επίσημα το 1948 σε μια διάσκεψη στο Κέιμπριτζ της Βρετανίας, προκειμένου, μεταξύ άλλων, να δώσει έμφαση στις έννοιες της αυτοβοήθειας και της αυτοδιάθεσης), επιδίωξαν τη σύνδεση της εκπαίδευσης με αγροτικές δραστηριότητες, προγράμματα υγειονομικής

3. Η εξελικτική αντίληψη της εν λόγω προσέγγισης αποτυπώνεται χαρακτηριστικά στην οικονομική θεωρία του Rostow (1960) για την απογείωση στην κατεύθυνση μιας αυτοσυντηρούμενης μεγέθυνσης, ενώ αντίστοιχες απόψεις διατύπωσε στον χώρο της κοινωνιολογίας και ο Parsons (1951), κύριος εκφραστής του δομολειτουργισμού. Συγκεκριμένα, παραθέτει πέντε επιλογές ή «μεταβλητές προτύπου» (pattern variables), γύρω από τις οποίες περιστρέφονται τόσο η κοινωνική δράση όσο και οι κοινωνικοί θεσμοί. Ο εκσυγχρονισμός των παραδοσιακών κοινωνιών για τον Parsons, αλλά και για τους συνεχιστές αυτού (A. Inkeles, B. M. Hoselitz, M. Nash, D. Lerner, D. McClelland κ.ά.), συνεπάγεται την απόρριψη των μεταβλητών προτύπου της παράδοσης, που συνιστούν εμπόδια στην εξάλειψη της κοινωνικής και οικονομικής καθυστέρησης και την υιοθέτηση των νεωτερικών μεταβλητών προτύπου.

4. Οι προσπάθειες για την κοινωνική ανάπτυξη στις χώρες αυτές είχαν ξεκινήσει από τα προηγούμενα χρόνια (ένα από τα πρώτα προγράμματα ήταν το Guggisberg Plan στη Χρυσή Ακτή). Βέβαια, όπως σημειώνει ο Diawara (2000), αναφερόμενος στο Μάλι (Mali) –ή Γαλλικό Σουδάν, όπως αποκαλούνταν από τους Γάλλους και τους διεθνείς οργανισμούς πριν από την ανεξαρτητοποίησή του– την περίοδο αυτή δεν γινόταν λόγος για «ανάπτυξη», αλλά για «ρυθμιστικές παρεμβάσεις» και «βελτιώσεις». Το 1929 ξεκίνησε από τη βρετανική κυβέρνηση η θέσπιση μιας σειράς από σχετικά ψηφίσματα γνωστά ως «Colonial Development and Welfare Acts», ενώ αντίστοιχη νομοθεσία εφάρμοσε και η Γαλλική Μητροπολιτική Κυβέρνηση για τις γαλλόφωνες αποικίες. Στο πλαίσιο αυτό άρχισαν να διοργανώνονται, στην Κένυα, τη Νιγηρία και σε περιοχές της τροπικής Αφρικής, προβολές εκπαιδευτικών φιλμ με τη συνεργασία γιατρών, βιολόγων κ.ά. (Smyth, 2004). Σημαντικό ρόλο έπαιξαν επίσης οι απόψεις και οι δράσεις που ανέπτυξαν την περίοδο του μεσοπολέμου φιλανθρωπικές οργανώσεις όπως η Carnegie Corporation (που είχε στόχο «την προώθηση της γνώσης και της κατανόησης» στη Βρετανία και τις αποικίες της).

προστασίας του πληθυσμού και την κατασκευή υποδομών για την παροχή πόσιμου ή προς άρδευση νερού (Midgley, 1999). Τέτοια προγράμματα διοργανώθηκαν καταρχάς από τους Βρετανούς και Γάλλους αποικιοκράτες και στη συνέχεια από τα Ηνωμένα Έθνη, την Παγκόσμια τράπεζα (Π.Τ.) και την αναπτυξιακή βοήθεια των ΗΠΑ.

Το ενδιαφέρον των αποικιοκρατών για την κοινοτική ανάπτυξη θεωρητικά αφορούσε την ανάπτυξη και ενδυνάμωση των ατόμων, των κοινοτήτων και των πολιτικών θεσμών, προκειμένου να καταστούν ικανοί να αυτοδιοικηθούν μετά το πέρας της αποικιοκρατίας. Εντούτοις, η εφαρμογή των προγραμμάτων χαρακτηρίστηκε από έντονο πατερναλισμό και αποικιοκρατικές τακτικές (Abbott, 1996· Midgley et al., 1986· Mayo, 1994). Μεταγενέστερες κριτικές, και ιδιαίτερα η σχολή της εξάρτησης⁵, επέκριναν τις πολιτικές ανάπτυξης και τα κοινοτικά αναπτυξιακά προγράμματα στον Τρίτο Κόσμο. Η κριτική αυτή εστιάστηκε στην απουσία μιας ευρύτερης ανάλυσης για τις δομικές ανισότητες και τα διαφορετικά συμφέροντα σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο. Επιπλέον, τα προγράμματα που αναπτύχθηκαν δεν ανταποκρίνονταν στις αναπτυξιακές και κοινωνικές ανάγκες των συγκεκριμένων κοινοτήτων –και κατ' επέκταση των χωρών–, αλλά αφορούσαν περισσότερο την επίτευξη πολιτικών στόχων, την ιδεολογική χειραγώγηση των μαζών και την αποδοχή και διαιώνιση των υφιστάμενων κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων.

Αξίζει να αναφερθεί ότι την ίδια περίοδο πραγματοποιήθηκαν αντίστοιχα προγράμματα⁶ τοπικής ή κοινοτικής ανάπτυξης και στη χώρα μας, χωρίς ωστόσο τη

5. Οι νεο-μαρξιστές της σχολής της εξάρτησης, όπως ο A. G. Frank, ο P. Baran, ο S. Amin και ο M. Wallerstein, συνδέουν ευθέως την εκμετάλλευση των υπανάπτυκτων χωρών από τη Δύση με την ανάπτυξη του καπιταλισμού σε αυτή, αλλά και την παρεμπόδιση της οικονομικής ανάπτυξης στις χώρες του Τρίτου Κόσμου (βλ. Frank, 1967· Amin, 1974· Wallerstein, 1999). Αντίστοιχες θέσεις, οι οποίες εφαρμόστηκαν από αρκετούς επαγγελματίες της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας στα κοινοτικά αναπτυξιακά προγράμματα της συγκεκριμένης περιόδου, στην Ευρώπη και στη Λατινική Αμερική (βλ. Κεφάλαιο 2), εξέφρασε και ο Πάουλο Φρέιρε. Ο Φρέιρε (1977:69) αντιλαμβάνεται τη σχέση μεταξύ μητρόπολης και Τρίτου Κόσμου ως ένα πλαίσιο δομικών σχέσεων εξάρτησης μεταξύ κυρίαρχων και κυριαρχούμενων, που γεννά μια παθητική κατάσταση την οποία περιγράφει ως «κουλτούρα της σιωπής». Τονίζει, ωστόσο, ότι οι καταπιεσμένοι λαοί του Τρίτου Κόσμου έχουν τη δυνατότητα να επαναπροσδιορίσουν μέσα από μια κριτική διεργασία συνειδητοποίησης την κατάστασή τους ως πρόβλημα (ευαισθητοποίηση) και να λύσουν το πρόβλημα αυτό σε μια διαδικασία αξιολόγησης και δράσης (ενεργοποίηση, κινητοποίηση). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, «η πολυ-προπαγανδισμένη ανάγκη για ανάπτυξη δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί στις συνεχιζόμενες συνθήκες σιωπής ή ψευδαισθησιακής φωνής (...) επομένως, το βασικό θέμα που απασχολεί τον Τρίτο Κόσμο είναι η κατάκτηση του δικαιώματός του να διαθέτει φωνή, του δικαιώματος να εκφέρει τον λόγο του» (ό.π.:22).

6. Τα προγράμματα τοπικής ανάπτυξης που πραγματοποιήθηκαν στη χώρα τη δεκαετία του 1950, σύμφωνα με τον Συρεπίσιο (1959:22), είναι: Το πρόγραμμα «Μικρών Κοινωφελών Έργων», υπό την εποπτεία των Υπ. Συντονισμού, Εσωτερικών, Κοινωνικής Πρόνοιας και Γεωργίας, το πρόγραμμα «Γεωργικών Εφαρμογών» του Υπ. Γεωργίας, τα προγράμματα του Υπ. Εθνικής Παιδείας, που αφορούσαν τη λειτουργία κινητών-δανειστικών βιβλιοθηκών και σχολείο για αναλφάβητους, το πρόγραμμα κατασκευής κοινοτικών έργων υδρεύσεως του Υπ. Κοινωνικής Πρόνοιας, το πρόγραμμα διατηρήσεως, διαδόσεως και ενισχύσεως των Λαϊκών Τεχνών του Υπ. Βιομηχανίας, τα προγράμματα εκτελέσεως μεγάλων αποξηραντικών και αντιπλημμυρικών έργων του Υπ. Συγκοινω-

συμμετοχή κοινωνικών λειτουργών, τα οποία εστιάστηκαν στην κατασκευή υποδομών στην επαρχία, τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και της οικονομίας των αγροτικών νοικοκυριών (Daoutopoulos, 1991). Τον συντονισμό των προγραμμάτων και την ενθάρρυνση ενός πνεύματος κοινοτικής ανάπτυξης προώθησε από το 1951⁷ η Επιτροπή Κοινοτικής Ανάπτυξης του Βασιλικού Εθνικού Ιδρύματος, υπό την επίβλεψη του βασιλιά και τη συνεργασία στελεχών των Υπουργείων Εσωτερικών, Συντονισμού, Παιδείας και Γεωργίας. Η επιδιωκόμενη κοινοτική ανάπτυξη στόχευε στην ανύψωση «του βιοτικού και εκπολιτιστικού επιπέδου των κατοίκων της υπαίθρου» μέσα από την αξιοποίηση «των ανθρωπίνων δυνατοτήτων αφ' ενός και (την) εκμετάλλευση του φυσικού πλούτου του τόπου αφ' ετέρου, κατά τρόπον επωφελή διά το σύνολον» (Επιτροπή Κοινοτικής Αναπτύξεως του Βασιλικού Εθνικού Ιδρύματος, 1959). Προκειμένου τα άτομα να μπορέσουν να ενεργήσουν ως «υπεύθυνοι» και «συνεργατικοί» πολίτες θα έπρεπε να «διαφωτιστούν»⁸ μέσω της

νιών και Δημοσίων Έργων, τα προγράμματα αναπτύξεως του αθλητικού πνεύματος, το πρόγραμμα δανεισμού Δήμων και Κοινοτήτων από το ταμείο παρακαταθηκών και δανείων του Υπ. Εσωτερικών, τα προγράμματα της Αγροτικής Τράπεζας, με την παροχή δανείων για την πραγματοποίηση εγγειοβελτιωτικών έργων και τη βελτίωση της γεωργικής παραγωγής, τα προγράμματα τουριστικής αξιοποίησης του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού, τα προγράμματα αναπτύξεως της υπαίθρου της Βασιλικής Πρόνοιας και τα προγράμματα του ΒΕΙ για την επιμόρφωση στελεχών κοινοτικής ανάπτυξης και την ανύψωση του πολιτιστικού επιπέδου του ελληνικού χωριού.

7. Αντίστοιχα κρατικά προγράμματα –που στόχευαν στην τοπική ανάπτυξη– πραγματοποιήθηκαν κατά την περίοδο 1935-1940 με την υποστήριξη διαφορετικών υπουργείων. Τα έργα αυτά ήταν: Το πρόγραμμα «Μικρών Εγγειοβελτιωτικών Έργων» του Υπ. Γεωργίας για την αξιοποίηση του γεωργικού εδάφους, το πρόγραμμα των «Κοινοτικών Έργων» του Υπ. Εσωτερικών για την ανάπτυξη των συνθηκών της κοινοτικής ζωής, το πρόγραμμα των «Μικρών Εξυγιαντικών Έργων» του Υπ. Κοινωνικής Πρόνοιας, για τη βελτίωση των όρων διαβίωσης των κατοίκων της υπαίθρου, κυρίως για ζητήματα δημόσιας υγείας. Μετά το τέλος του εμφυλίου πραγματοποιήθηκε ακόμα ένα πρόγραμμα που στόχευε στην αξιοποίηση της άμισθης εργασίας των γηγενών για την αποκατάσταση των καταστροφών του πολέμου. Την ίδια περίοδο (1948) και παράλληλα με τις δραστηριότητες του ΒΕΙ, τα παραπάνω προγράμματα συγχωνεύθηκαν και αποτέλεσαν ένα ενιαίο πρόγραμμα «Μικρών Κοινωφελών Έργων» (ύδρευσης, άρδευσης, οδικού δικτύου κ.λπ.), που αναπτύχθηκε στις φτωχότερες περιοχές της χώρας. Όπως αναφέρει ο Λυμπερίδης (1959:31), το πρόγραμμα παρείχε τη δυνατότητα εκτελέσεως οποιουδήποτε έργου στη χώρα, εφόσον υπήρχε εκφρασμένο ενδιαφέρον από την πλευρά της τοπικής κοινωνίας για την προσφορά ανειδίκευτης –και κυρίως άμισθης– εργασίας. Ενδεικτικό είναι ότι στις δαπάνες των εκτελούμενων έργων (τα οποία στην πενταετία 1948-1953 ξεπέρασαν τα 4.000) συμμετείχαν οι κάτοικοι των ωφελούμενων περιοχών σε ποσοστό 83% με τη μορφή (αναγκαστικής) εργασίας, υλικών, μεταφορών ή ακόμα και χρήματος (ό.π.:29).

8. Ενδεικτική του εκσυγχρονιστικού πνεύματος των προγραμμάτων, που θα πρέπει να διαφωτίσουν τους «ανεύθυνους» και «αδρανείς» κατοίκους, είναι η αναφορά του μέλους της Επιτροπής Κοινοτικής Ανάπτυξης και στελέχους του Υπ. Παιδείας Δενδρινού-Αντωνάκη (1959), η οποία αποδίδει στον Έλληνα, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, «ανυπολόγιστη δυναμικότητα ενεργείας (η οποία) πιέζεται κάτω από ένα σκληρό φλοιό, καμωμένο από τα στερεά υπόλοιπα του μακρού κρατικού συγκεντρωτισμού, της αδράνειας και την έλλειψη φωτός. Τώρα με τα μέσα της επιστήμης και τη φιλοσοφία της Κοινοτικής Αναπτύξεως πιστεύουμε πως ήρθε η ώρα να σπάσει ο σκληρός αυτός φλοιός για να ξεπηδήσει ελεύθερος ο θαμμένος θησαυρός της ανθρώπινης δυνάμεως».

«κοινοτικής παιδείας», η οποία αφορούσε εκπαιδευτικά προγράμματα που στόχευαν στην ανάπτυξη των ικανοτήτων των ατόμων (παιδιών, εφήβων και ενήλικων) μέσα από την εμπάθυσση στα προβλήματα της κοινότητάς τους. Σε αυτό το πνεύμα, στα προγράμματα για παράδειγμα του Υπ. Γεωργίας, εκτός από τη βελτίωση της αγροτικής και κτηνοτροφικής παραγωγής, δινόταν ιδιαίτερη έμφαση σε ζητήματα εκπαίδευσης της αγρότισσας και των παιδιών των αγροτών.

Τα προγράμματα κοινοτικής ανάπτυξης της δεκαετίας του 1950, παρότι προσέφεραν μια σειρά σημαντικών έργων, δεν μπόρεσαν σε καμία περίπτωση να περάσουν το «κοινοτικό πνεύμα» αλληλεγγύης, προόδου και δημιουργίας που επιδίωκαν. Σε μια εποχή όπου το πολιτικό κλίμα της εποχής (αμέσως μετά τον εμφύλιο) δεν ευνοούσε την προώθηση διαδικασιών συμμετοχής, λόγω της αυξημένης –και σε μεγάλο βαθμό δικαιολογημένης– καχυποψίας απέναντι σε κρατικές πρωτοβουλίες και παράγοντες, οι προσπάθειες εξαναγκασμού προσφοράς προσωπικής εργασίας⁹ και η επιβολή από την κεντρική διοίκηση συγκεκριμένου περιεχομένου δραστηριοτήτων, δημιούργησαν αρνητικές αντιδράσεις στις τοπικές κοινωνίες, τα μέλη των οποίων (δικαιολογημένα) αντιμετώπισαν την κοινοτική ανάπτυξη ως «προσωπική αγγαρεία» (Δαουτόπουλος, 1987· Συρεπίσιος, 1959).

Τις επόμενες δεκαετίες, αντίστοιχες κρατικές προσπάθειες, αναπτυξιακά προγράμματα και δράσεις κοινοτικής ανάπτυξης για την αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων και της φτώχειας, πραγματοποιήθηκαν και σε πολλές χώρες της Δύσης, τα οποία είχαν αρκετές ομοιότητες με τις προαναφερθείσες, πρώτες μορφές κοινοτικής ανάπτυξης στις χώρες του Τρίτου Κόσμου, όπως, για παράδειγμα, το Πρόγραμμα Καταπολέμησης της Φτώχειας (War on Poverty) στις ΗΠΑ, το οποίο ξεκίνησε το 1965 από το Υπουργείο Οικονομικών (Office of Economic Opportunity) με ομοσπονδιακή χρηματοδότηση (Mayo, 1994). Ομοίως στη Βρετανία, το 1969, έχοντας ως πρότυπο¹⁰ το προαναφερθέν Πρόγραμμα Καταπολέμησης της Φτώχειας

9. Στο Σύνταγμα του 1952 (όπως και σε αυτό του 1968 που δημιουργήθηκε από τη χούντα) δεν υπήρχε ρητή κατοχύρωση της απαγόρευσης της αναγκαστικής εργασίας (η οποία έγινε με το Σύνταγμα του 1975). Ωστόσο, υπήρχε η δυνατότητα εξαγοράς της από τους πολίτες. Όπως αναφέρει ο Δαουτόπουλος (1987:117), «όσοι δεν ήθελαν να προσφέρουν την εργασία τους μπορούσαν να καταβάλουν ένα αντίστοιχο ποσό χρημάτων που οριζόταν με απόφαση του κοινοτικού συμβουλίου. Αυτοί όμως που δίδεταν χρήματα αντί της προσωπικής τους εργασίας αποκτούσαν περισσότερο κοινωνικό γόπτρο. Αντίθετα, η διάθεση της προσωπικής εργασίας ήταν ένδειξη φτώχειας και κάτι που θεωρούνταν κοινωνικά κατώτερο. Έτσι, ο θεσμός έγινε μέσο κοινωνικών διακρίσεων αφού όσοι είχαν χρήματα μπορούσαν να αποφύγουν την προσωπική τους απασχόληση στα κοινοτικά έργα».

10. Θα πρέπει να επισημανθεί μια σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο προγραμμάτων. Αντίθετα με το πρόγραμμα κατά της φτώχειας στις ΗΠΑ, στα 12 Κοινοτικά Αναπτυξιακά Προγράμματα στη Βρετανία, η οικονομική ανάπτυξη δεν αποτελούσε σε καμία περίπτωση στόχο των προγραμμάτων. Αν και η βελτίωση και ο καλύτερος συντονισμός των παρεχόμενων υπηρεσιών, καθώς και η αντιμετώπιση της παθολογίας των φτωχών περιοχών, ήταν στο επίκεντρο, η ανάγκη για τη σύνδεση αυτών με πολιτικές για την απασχόληση και την περιφερειακή οικονομία δεν αποτέλεσε στόχο για τη βρετανική κυβέρνηση. Αξίζει να σημειωθεί ότι το παραπάνω έλλειμμα επισημάνθηκε στους Βρετανούς διοργανωτές και από τους Αμερικανούς ομολόγους τους στο πλαίσιο των ανταλλαγών εμπειριών που πραγματοποιούνταν την περίοδο διεξαγωγής των δύο προγραμμάτων (Mayo, 1994:71).

των ΗΠΑ, εγκαινιάστηκαν από το Υπουργείο Εσωτερικών (Home Office) τα 12 Κοινοτικά Αναπτυξιακά Προγράμματα (Community Development Projects). Στόχος των προγραμμάτων ήταν να συλλεχθούν πληροφορίες σχετικά με τον αντίκτυπο και τη δράση των υπάρχοντων κοινωνικών πολιτικών και υπηρεσιών, να ενθαρρυνθούν καινοτόμες προσπάθειες, αλλά και η συμμετοχή των πολιτών σε διαδικασίες κοινωνικού σχεδιασμού, ενώ αποτέλεσε και ένα πείραμα συνεργασίας μεταξύ κεντρικής διοίκησης, τοπικής αυτοδιοίκησης και του εθελοντικού τομέα (Green & Charman, 1992). Σύμφωνα με τον Loney (1983:3), το όλο εγχείρημα απέβλεπε στη δημιουργία καλύτερων υπηρεσιών σε τοπικό επίπεδο και την ενθάρρυνση της αυτοβοήθειας, προκειμένου τα μέλη της κοινότητας, αφενός, να αξιοποιήσουν περισσότερο εποικοδομητικά τις υπάρχουσες υπηρεσίες και, αφετέρου, να μειωθεί η εξάρτησή τους από τις υπηρεσίες αυτές.

Εντούτοις, τα εν λόγω προγράμματα δέχτηκαν έντονη κριτική για την έμφαση που έδιναν στην «κουλτούρα της φτώχειας» και την απουσία εστίασης στις δομικές αιτίες της φτώχειας και της ανισότητας. Υπό αυτό το πρίσμα, εξέφραζαν μια προσέγγιση κοινοτικής παθολογίας, η οποία δεν συνέδεε τα προβλήματα των μη προνομιούχων και στερημένων κοινοτήτων με τις ευρύτερες δομικές ανισότητες, αλλά τα απέδιδε σε προσωπικές ανεπάρκειες και κοινοτικού χαρακτήρα προβλήματα (Mayo, 2000· Payne et al., 1981). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Hoggett (1997:9), «τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι κοινότητες εξετάζονταν είτε ως μια δυσλειτουργία της κοινωνικής και οικονομικής προόδου είτε ως δυσλειτουργικές οικογένειες και κοινωνικά δίκτυα». Ωστόσο, σε πολλά από τα προγράμματα, οι επαγγελματίες απέρριψαν τον συγκεκριμένο τρόπο προσέγγισης των προβλημάτων και τις κρατικές ανησυχίες για θέματα κοινοτικής οργάνωσης. Σταδιακά, άρχισαν να εξετάζουν ζητήματα κοινωνικής ανισότητας, αποβιομηχανοποίησης και μακροχρόνιου κοινωνικού αποκλεισμού. Επιπροσθέτως, ενθάρρυναν τη συλλογική δράση διάφορων ομάδων, προκειμένου να ασκήσουν μεγαλύτερη επιρροή στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και επιδίωξαν τη σύνδεση μεταξύ των αγώνων στην κοινότητα ή στη γειτονιά με αυτούς του εργατικού κινήματος στον χώρο της παραγωγής. Η στρατηγική αυτή έδινε έμφαση στην κοινοτική-συλλογική δράση (community-collective action) και στη σύγκρουση με τους κρατικούς φορείς (Hoggett, 1997). Η εναλλακτική δράση που ανέπτυξαν οι εργαζόμενοι στα εν λόγω προγράμματα επηρέασε σημαντικά την ανάπτυξη της κοινοτικής εργασίας και ιδιαίτερα τη ριζοσπαστική εκδοχή της (Craig et al., 2011). Εντούτοις, η διαφορετική αυτή προσέγγιση αποτέλεσε και τη βασική αιτία διακοπής του προγράμματος το 1976 (Fremeaux, 2005· Thomas, 1983· Jacobs, 1994).

Γ. Η θέση της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας σήμερα

Οι προαναφερθείσες δράσεις, όπως και πολλά άλλα παραδείγματα, τόσο στις δύο «γενέθλιες» χώρες της κοινωνικής εργασίας (ΗΠΑ και Βρετανία) όσο και σε άλλες χώρες της Ευρώπης (Lorenz, 1994), καθώς και σε πολλές αποικιοκρατούμενες χώρες της εποχής, δημιούργησαν μια διαφορετική παράδοση στον χώρο της κοινωνικής εργασίας. Προοδευτικά, η εν λόγω παράδοση οδήγησε στην επίσημη αναγνώριση της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας, ή κοινωνικής εργασίας με την κοινότητα ή κοινοτικής εργασίας, ως μεθόδου της κοινωνικής εργασίας. Η αναγνώριση αυτή συνέβη αρχικά, τη δεκαετία του 1930, ως κοινοτική οργάνωση στη Βόρεια Αμερική, με τη σημαντική συμβολή του έργου του Eduard C. Lindeman και εν συνεχεία στη Βρετανία, στα τέλη της δεκαετίας του 1950, από τη Younghusband Report (1959), η οποία αφορούσε τον ρόλο των κοινωνικών λειτουργών στις υπηρεσίες της τοπικής αυτοδιοίκησης για την υγεία και την πρόνοια και αναγνώρισε την κοινωνική εργασία με την κοινότητα ως την τρίτη μέθοδο της κοινωνικής εργασίας (πέρα από την κοινωνική εργασία με άτομα και την κοινωνική εργασία με ομάδες). Σύμφωνα με τη Younghusband Report, η κοινωνική εργασία με την κοινότητα συνιστά παροχή βοήθειας στα μέλη μιας κοινότητας, προκειμένου να αναγνωρίσουν τις ανάγκες τους και να βρουν αποτελεσματικούς τρόπους για την αντιμετώπισή τους αξιοποιώντας κάθε διαθέσιμη πηγή.

Σήμερα, στις περισσότερες χώρες του κόσμου, η κοινοτική κοινωνική εργασία αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της εκπαίδευσης και της πρακτικής της κοινωνικής εργασίας (Forde & Lynch, 2014· Lorenz, 1994). Εξάλλου, πέρα από το γεγονός ότι η κοινότητα αποτέλεσε ένα σημαντικό μέρος της ιστορίας και της ανάπτυξης της κοινωνικής εργασίας στις περισσότερες χώρες, είτε το συνειδητοποιούμε είτε όχι, η κοινότητα εξακολουθεί να αποτελεί σημείο αναφοράς στις διαδικασίες εκτίμησης και παρέμβασης των κοινωνικών λειτουργών, ως μείζων παράγοντας του πλαισίου μέσα στο οποίο διαμορφώνονται, αναπαράγονται, εκδηλώνονται, αλλά και καλύπτονται τα ποικίλα προβλήματα και οι ανάγκες που αντιμετωπίζουν οι απευθυνόμενοι στις κοινωνικές υπηρεσίες. Επιπλέον, εν γένει τα κοινωνικά συστήματα, και μεταξύ αυτών και η κοινότητα, βρίσκονται στον σκληρό πυρήνα της διακριτής –οικολογικής– οπτικής της κοινωνικής εργασίας, «το πρόσωπο στο περιβάλλον», λόγω της ισχυρής επίδρασης που ασκούν στον τρόπο που οι άνθρωποι σκέφτονται και ενεργούν. Αντιστοίχως, οι κοινότητες ενίοτε αποκλείουν, περιθωριοποιούν και αναπαράγουν ή/και δημιουργούν ανισότητες και αδικίες που συμβάλλουν σε προβλήματα και δυσλειτουργίες ατόμων και οικογενειών (Hardcastle, Powers & Wenocur, 2011).

Εντούτοις, και παρά την ισχυρή παράδοση της κοινότητας ως πεδίο δράσης της κοινωνικής εργασίας, είναι γεγονός ότι η κοινοτική κοινωνική εργασία παραμένει η λιγότερο δημοφιλής μέθοδος της κοινωνικής εργασίας στις περισσότερες χώρες του κόσμου (Ife, 2016· Popple, 2012). Για παράδειγμα στις ΗΠΑ, μια χώρα με

πολύ πλούσια παράδοση παρεμβάσεων στο κοινοτικό επίπεδο, η κοινωνική εργασία σε μεγάλο βαθμό είναι ένα επάγγελμα κλινικά προσανατολισμένο, με μεγάλη ανάπτυξη κυρίως στον χώρο της ψυχικής υγείας, ενώ η κοινοτική κοινωνική εργασία παραμένει μια περιθωριακή μέθοδος (Popple, 2012).

Ενδεχομένως πιο «ακραίο» παράδειγμα συνιστά η περίπτωση της Βρετανίας. Στη χώρα αυτή, ήδη από τη δεκαετία του 1960, η ανάπτυξη μαρξιστικά προσανατολισμένων ριζοσπαστικών απόψεων, οι οποίες ανατροφοδοτήθηκαν και από την ακτιβιστική δράση πολλών κοινωνικών λειτουργών στο πλαίσιο προγραμμάτων, όπως αυτό των 12 Κοινοτικών Αναπτυξιακών Προγραμμάτων, ερχόταν σε αντίθεση με το αυστηρά επαγγελματικό πρότυπο πρακτικής που έθετε η Ένωση Κοινωνικών Λειτουργών της Βρετανίας (British Association of Social Workers) (Popple, 2012). Η προκύπτουσα «ρήξη» ενισχύθηκε και από τον ολοένα αυξανόμενο προσανατολισμό της κοινωνικής εργασίας (ειδικά από τη δεκαετία του 1980 και εντεύθεν) σε «πυροσβεστικού» τύπου παρεμβάσεις, οι οποίες στοχεύουν κυρίως στην ανακούφιση όσων αντιμετωπίζουν προβλήματα ή των ευρισκόμενων σε κατάσταση ρίσκου/κινδύνου (at risk). Η μετεξέλιξη των υπηρεσιών παιδικής προστασίας στη Βρετανία, οι οποίες καθ' όλη τη μεταπολεμική περίοδο αποσκοπούσαν κατεξοχήν στην πρόληψη, σε υπηρεσίες που εδώ και αρκετές δεκαετίες πλέον προσφέρουν κυρίως προστασία για όσα παιδιά και οικογένειες βρίσκονται σε κατάσταση ανάγκης, αποτελούν ένα ενδεικτικό παράδειγμα αυτής της εξέλιξης (Broadhurst, Mason & Grover, 2007). Εξάλλου, η προαναφερθείσα εστίαση της κοινωνικής εργασίας αποτέλεσε και ένα από τα βασικά σημεία κριτικής που άσκησε η Barclay Report (1982) προς το Εθνικό Ινστιτούτο Κοινωνικής Εργασίας (National Institute of Social Work), προτείνοντας ταυτόχρονα σημαντικές αλλαγές στον τρόπο οργάνωσης και παρέμβασης των κοινωνικών λειτουργών, κυρίως προς την κατεύθυνση της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας, διαμέσου της οργάνωσης ομάδων στο τοπικό επίπεδο, οι οποίες θα αλληλεπιδρούσαν με τις τοπικές κοινότητες και θα αξιοποιούσαν τα δυνατά τους σημεία (strengths) για την εξεύρεση λύσεων στα ζητήματα που τους απασχολούν. Ωστόσο, το νεοφιλελεύθερο πολιτικό κλίμα της δεκαετίας του 1980 και του 1990 δεν ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκό για τις εν λόγω προτάσεις και τοιούτοτρόπως, με ελάχιστες εξαιρέσεις, κυρίως στη Σκωτία (βλ. σχετικά, Turbett, 2018), αυτές δεν υλοποιήθηκαν. Τούτων δοθέντων, η κοινοτική εργασία (ή κοινοτική ανάπτυξη) από τη δεκαετία του 1990 αποτελεί ένα διακριτό επιστημονικό πεδίο στη Βρετανία, ενώ συνήθως η θεωρία και οι πρακτικές της δεν περιλαμβάνονται στα προγράμματα σπουδών κοινωνικής εργασίας (Ferguson, 2009).

Εντούτοις, θα πρέπει να σημειωθεί ότι, στη Βρετανία, το προαναφερθέν «ρήγμα» μεταξύ κοινωνικής και κοινοτικής εργασίας δεν εμπόδισε την ανάπτυξη μιας πλούσιας βιβλιογραφίας για την κοινοτική κοινωνική εργασία (Craig & Mayo, 1995· Craig et al., 2011· Ledwith, 2005· Shaw, 2004· Stepney & Popple, 2008). Επιπλέον, υπάρχουν ολοένα και περισσότερες φωνές που υποστηρίζουν την επανασύνδεση τόσο της εκπαίδευσης όσο και της πρακτικής της κοινωνικής

εργασίας με ένα κοινοτικά προσανατολισμένο μοντέλο πρακτικής (βλ. ενδεικτικά, Ferguson, 2009· Ferguson & Woodward, 2009· Mantle & Backwith, 2010· Das, O'Neill & Pinkerton, 2016· Turbett, 2014), το οποίο, όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Stepney και Popple (2008), θα είναι «ανακλαστικό, προοδευτικό και ουσιαστικά μετασχηματιστικό». Εξάλλου, μερικοί από τους πιο σημαντικούς εκπροσώπους της κοινοτικής εργασίας στη Βρετανία, όπως η L. Dominelli, ο K. Popple και ο G. Craig, είτε είναι κοινωνικοί λειτουργοί είτε διδάσκουν σε Τμήματα κοινωνικής εργασίας, και ως εκ τούτου συνδέονται άμεσα με το πεδίο της κοινωνικής εργασίας.

Στην περίπτωση της χώρας μας, μολοντί δεν υπάρχει μια αντίστοιχη συνθήκη με αυτή της Βρετανίας, η εμπειρία δείχνει ότι οι περισσότεροι κοινωνικοί λειτουργοί δεν αναγνωρίζουν την «κοινοτική» διάσταση της κοινωνικής εργασίας, αν και αποτελεί μια εν δυνάμει προοπτική σε όλα τα πεδία παρέμβασης. Η εν λόγω αδυναμία οφείλεται σε μια σειρά αλληλένδετων παραγόντων, οι οποίοι αναλύονται στη συνέχεια. Πιο συγκεκριμένα, οι παράγοντες αυτοί αφορούν: την περιθωριακή θέση της κοινότητας στην εκπαίδευση και την πρακτική της κοινωνικής εργασίας, επιμέρους χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας και την ασάφεια που διακρίνει τον όρο «κοινότητα».

1. Η θέση της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας στην εκπαίδευση της κοινωνικής εργασίας

Στην Ελλάδα, όπως και στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης και αλλού (Forde & Lynch, 2014· Lorenz, 1994), τα προγράμματα σπουδών κοινωνικής εργασίας πάντοτε περιελάμβαναν μαθήματα σχετικά με την κοινωνική κοινοτική εργασία ή την κοινοτική οργάνωση ή/και τον κοινωνικό/κοινοτικό σχεδιασμό, ήδη από τη μεταπολεμική περίοδο, οπότε και ιδρύθηκαν οι πρώτες¹¹ σχολές κοινωνικής εργασίας, και συγκεκριμένα η Σχολή Κοινωνικής Πρόνοιας του Αμερικανικού Κολλεγίου Θηλέων Pierce, η Σχολή Κοινωνικής Εργασίας της ΧΕΝ (Χριστιανική Ένωση Νεανίδων) και η Σχολή Κοινωνικής Εργασίας του ΒΕΙ (Βασιλικό Εθνικό Ίδρυμα) (Καλλινικάκη, 2011· Σταθόπουλος, 2017· Καλούτσι, 1981). Εξάλλου, οι περισσότεροι από τους καθηγητές (π.χ. Μισραχή, Τσάλτα, Κοκκινάκη κ.ά.) που δίδαξαν στις προαναφερθείσες σχολές, την εν λόγω περίοδο, είχαν πραγματοποιήσει τις σπουδές τους στις ΗΠΑ και είχαν επηρεαστεί προφανώς από τις επικρατούσες την εποχή εκείνη διδαχές για την κοινωνική εργασία με την κοινότητα (Καλλινικάκη, 2011). Επίσης, στις συγκεκριμένες σχολές κοινωνικής εργασίας συχνές ήταν και οι διδασκαλίες γνωστών καθηγητών κοινωνικής εργασίας από τις ΗΠΑ, όπως του A. Dunham (1893-1980), από το Michigan University, στο σεμινάριο για την

11. Προπολεμικά, και συγκεκριμένα από το 1937 έως το 1939, λειτούργησε η «Ελευθέρα Σχολή Κοινωνικής Πρόνοιας».

κοινωνική εργασία με την κοινότητα και την κοινοτική ανάπτυξη, που διοργάνωσε η Σχολή Κοινωνικής Πρόνοιας του Αμερικανικού Κολλεγίου Θηλέων Pierce. Την εκπαίδευση στη μέθοδο της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας συνέχισαν οι σχολές Κοινωνικής Εργασίας της Εταιρείας Προστασίας Ανηλίκων Αθηνών (ιδρύθηκε το 1960) και της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος (Σχολή Διακονιστών – ιδρύθηκε το 1957) που τελούσαν υπό την εποπτεία του Υπουργείου Πρόνοιας, μέχρι την ένταξή τους ως Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας στο ΤΕΙ Αθήνας, το 1984, που πρόσφατα μετεξελίχθηκε σε Πανεπιστήμιο Δυτικής Ατικής. Επίσης, από το 1970 ιδρύθηκαν Τμήματα Κοινωνικής Εργασίας στα ΚΑΤΕΕ Πάτρας και Ηρακλείου, τα οποία στη συνέχεια (1983) μετεξελίχθηκαν σε ΤΕΙ και πιο πρόσφατα σε Πανεπιστημιακά Τμήματα. Από το 1996, θεωρητική και πρακτική κατάρτιση στην κοινοτική εργασία προσφέρει και το Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης του ΔΠΘ, το οποίο στη συνέχεια (2013) μετεξελίχθηκε σε Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης και Πολιτικής Επιστήμης, ενώ από το 2019 την εν λόγω παράδοση συνεχίζει το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του ΔΠΘ.

Παρ' όλα αυτά, στην πραγματικότητα, η θέση της κοινοτικής εργασίας στα προγράμματα σπουδών κοινωνικής εργασίας ήταν πάντοτε περιθωριακή, σε σύγκριση με τις άλλες δύο μεθόδους της κοινωνικής εργασίας και ειδικά της κοινωνικής εργασίας με άτομο (Καλούτση, 1981). Επίσης, μέχρι τη δεκαετία του 1990, τα προγράμματα σπουδών παρέμεναν εστιασμένα κυρίως σε ψυχοδυναμικές οπτικές και εξατομικευμένες πρακτικές, γεγονός που ουσιαστικά υπονόμει την προοπτική ανάπτυξης της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας (Ιωακειμίδης, 2012). Επιπλέον, η διδασκαλία της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας στην Ελλάδα, όπως βέβαια και σε πολλές άλλες χώρες τόσο στη Βόρεια Αμερική όσο και στην Ευρώπη, για μεγάλο χρονικό διάστημα επηρεάστηκε καθοριστικά από το έργο του Καναδού κοινωνιολόγου Murray Ross (1972), σύμφωνα με τον οποίο η κοινότητα (όπως και η κοινωνία εν γένει) στο σύνολό της έχει τους ίδιους βασικούς στόχους και τα ίδια συμφέροντα (μια συναίνεση γύρω από ηθικές και πολιτικές αξίες). Ως εκ τούτου, σύμφωνα με την προαναφερθείσα οπτική, ο βασικός στόχος του κοινωνικού λειτουργού, στο επίπεδο της κοινότητας, είναι να βοηθήσει τα μέλη της να συνεργαστούν αρμονικά σε από κοινού δράσεις που υπηρετούν το «κοινό καλό». Σε αυτό το πλαίσιο, θέματα που σχετίζονταν με ζητήματα κοινωνικής τάξης, φύλου, «φυλής» και άλλες μορφές καταπίεσης κατείχαν περιθωριακή θέση (για τις θέσεις του Murray Ross, βλ. και Κεφάλαιο 2).

Η σημαντική έλλειψη ευκαιριών για την πραγματοποίηση πρακτικής άσκησης στις δεξιότητες και τεχνικές της κοινοτικής εργασίας, λόγω του εξατομικευμένου προσανατολισμού των περισσότερων (και εξαιρετικά περιορισμένων) δομών του αδύναμου ελληνικού συστήματος κοινωνικής προστασίας (Petmesidou, 2006), αποτέλεσε επιπλέον ανασταλτικό παράγοντα στην περαιτέρω ανάπτυξη της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας. Από την άλλη, βέβαια, το εν λόγω έλλειμμα αποτέλεσε και ένα από τα σημαντικότερα κίνητρα για την ανάπτυξη πολλών πιλοτικών

πρωτοβουλιών¹² που οργανώθηκαν από τα Τμήματα Κοινωνικής Εργασίας ανά την Ελλάδα σε συνεργασία με τους κατά τόπους δήμους, ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1980 και έπειτα. Οι πρωτοβουλίες αυτές πρόσφεραν πολύτιμες εμπειρίες σε φοιτητές και ακαδημαϊκούς της κοινωνικής εργασίας στην οργάνωση και υλοποίηση παρεμβάσεων κοινοτικής ανάπτυξης και την προώθηση συμμετοχικών και συλλογικών διαδικασιών. Ωστόσο, για αρκετούς λόγους, και κυρίως λόγω έλλειψης χρηματοδότησης και πολιτικής βούλησης από την πλευρά των τοπικών αρχών, οι πρωτοβουλίες αυτές παρέμειναν σε πιλοτικό επίπεδο.

Θα πρέπει, βεβαίως, να τονιστεί ότι η προαναφερθείσα δεσποτική θέση των ψυχοδυναμικών θεωρήσεων και των εξατομικευμένων πρακτικών, όπως και των απόψεων περί της ύπαρξης μιας «συναινετικής» κοινωνίας (και κοινότητας) στα προγράμματα σπουδών κοινωνικής εργασίας, δεν αποτέλεσε μια ελληνική πρωτοτυπία, αλλά μια κοινή πραγματικότητα για τις περισσότερες χώρες του κόσμου, ιδιαίτερα κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες (McShane & O'Neill, 1999). Ωστόσο, σε άλλες χώρες, όπως, για παράδειγμα, στη Βρετανία ή και τη Σουηδία, όπως προαναφέρθηκε, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960, του 1970 και έως τα μέσα αυτής του 1980, ο διάλογος γύρω από τη θέση εν γένει της κοινωνικής εργασίας, αλλά και ειδικότερα της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας, επηρεάστηκε σημαντικά από απόψεις που έδιναν μεγαλύτερη έμφαση σε θέματα κοινωνικής δομής, κοινωνικής δικαιοσύνης, κοινωνικής αλλαγής και συλλογικής δράσης (Herz & Johansson, 2011· Porple, 2000). Αντίθετα, στην περίπτωση της Ελλάδας, η αντίστοιχη συζήτηση δεν ξεκίνησε παρά μόλις προς τα τέλη της δεκαετίας του 1990, όταν και εισήχθησαν για πρώτη φορά οι ριζοσπαστικές και κριτικές προσεγγίσεις της κοινωνικής εργασίας στα προγράμματα σπουδών κοινωνικής εργασίας (Kandylaki, 2005). Επιπλέον, εξαιτίας της εξαιρετικά περιορισμένης εγχώριας έρευνας στην κοινοτική κοινωνική εργασία, η ύπαρξη της οποίας θα μπορούσε να ενισχύσει την ανάπτυξη της πρωτογενούς και εφαρμοσμένης γνώσης, τα προγράμματα σπουδών βασιζόνταν σχεδόν εξ ολοκλήρου σε εγχειρίδια και πρότυπα από το εξωτερικό –κατά κύριο λόγο από

12. Ενδεικτικά αναφέρεται η πρωτοπόρα για την ελληνική πραγματικότητα πρωτοβουλία, που παραμένει ακόμα ζητούμενο, ιδιαίτερα ως προς το σκέλος της πρότασης που αφορούσε τον συντονισμό των υπηρεσιών και τη διαβούλευση σε τοπικό επίπεδο, του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ Αθηνών. Ξεκίνησε το 1988 στους δήμους Ελληνικού και Ελευσίνας και στόχευσε στην εφαρμογή ενός πειραματικού μοντέλου «Κεντρικής Κοινωνικής Υπηρεσίας». Η προσπάθεια εστιάστηκε στην ενίσχυση της μεθοδικής έρευνας, του σχεδιασμού και αξιολόγησης των πολιτικών των δύο δήμων, στον συντονισμό των υπηρεσιών υγείας, πρόνοιας, πολιτισμού, αθλητισμού, νεότητας, ισότητας, εκπαίδευσης και επιμόρφωσης σε τοπικό επίπεδο, καθώς και στη συμμετοχή των δημοτών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων (Βάγια, 1993). Εκτός από τον συντονισμό των υπηρεσιών του κάθε δήμου, που ήταν ένα από τα κεντρικά ζητήματα που απασχόλησε τους διοργανωτές, δημιουργήθηκαν πρωτοποριακά για την εποχή –και την τοπική αυτοδιοίκηση– προγράμματα, όπως Γραφείο Κοινωνικών Ερευνών, Γραφείο Εξυπηρέτησης του Πολίτη, ενώ αναπτύχθηκαν μια σειρά από παρεμβάσεις κοινοτικής ανάπτυξης. Επίσης, σημαντικές ήταν οι προσπάθειες για την αξιοποίηση εθελοντών σε επιμέρους δράσεις, αλλά και αυτές για την προώθηση της συμμετοχής των δημοτών με τη δημιουργία συλλογικών οργάνων συντονισμού.

τη Βόρεια Αμερική-, τα οποία ωστόσο αφορούσαν ένα πολύ διαφορετικό κοινωνικοοικονομικό και πολιτισμικό πλαίσιο, που απείχε παρασάγγας από την ελληνική πραγματικότητα (Ιωακειμίδης, 2012).

Ασφαλώς, όπως προαναφέρθηκε, η κατάσταση αυτή άλλαξε σημαντικά από τη δεκαετία του 1990 και εντεύθεν, ενώ ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της σημερινής κοινωνικοοικονομικής κρίσης έχει σημειωθεί αξιοσημείωτη πρόοδος (Karagkounis, 2019). Για παράδειγμα, στα περισσότερα Τμήματα Κοινωνικής Εργασίας σε όλη τη χώρα έχει πραγματοποιηθεί μια σημαντική προσπάθεια αναπροσαρμογής του προγράμματος σπουδών και της έρευνας για την αντιμετώπιση της εκρηκτικής αύξησης των κοινωνικών αναγκών, δίνοντας έμφαση στη ριζοσπαστική και κριτική κοινωνική εργασία, την κοινοτική εργασία και τις πρακτικές συνηγορίας (Καλλινικάκη, 2012). Σημαντικές εξελίξεις για την ανάπτυξη ειδικά της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας συνιστούν επίσης η ύπαρξη Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων Σπουδών, που εστιάζονται ακραιφνώς στην κοινοτική κοινωνική εργασία, όπως αυτό του Πανεπιστημίου Δυτικής Ατικής, αλλά και αρκετών πλέον σχετικών συγγραμμάτων, τα οποία ωστόσο συγκριτικά με την υπόλοιπη εγχώρια βιβλιογραφία της κοινωνικής εργασίας (πολλώ δε μάλλον συγκριτικά με την ξενόγλωσση και ειδικά την αγγλοσαξονική), όπως βέβαια και η αντίστοιχη έρευνα, παραμένουν ασύμμετρα πενιχρά. Τούτων δοθέντων, θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι, μολονότι πράγματι η κατάσταση έχει βελτιωθεί σημαντικά σε σχέση με το παρελθόν, είναι προφανές ότι θα πρέπει να γίνουν πολλά περισσότερα προκειμένου να ενισχυθούν περαιτέρω οι προαναφερθείσες εξελίξεις εν γένει για την εκπαίδευση της κοινωνικής εργασίας, αλλά και ειδικότερα για την κοινοτική κοινωνική εργασία, που μελετάμε εδώ, στην κατεύθυνση της ενίσχυσης της κριτικής σκέψης και πράξης, της έρευνας και της ανάπτυξης συλλογικών πρακτικών.

2. Η θέση της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας στην καθημερινή πρακτική

Αντίστοιχα περιθωριακή είναι και η θέση της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας στο επίπεδο της καθημερινής πρακτικής. Η εμπειρία δείχνει ότι, στην πραγματικότητα, η συντριπτική πλειονότητα των κοινωνικών λειτουργών στη χώρα μας είναι περισσότερο εξοικειωμένοι με εξατομικευμένες μεθόδους και πρακτικές της κοινωνικής εργασίας, ενώ, αντίθετα, διαθέτουν πενιχρή ή και καθόλου εμπειρία από συλλογικές πρακτικές. Η συνθήκη αυτή φαίνεται να συνδέεται ευθέως με την εκπαίδευση της κοινωνικής εργασίας και τον προσανατολισμό των προγραμμάτων σπουδών που προαναφέραμε. Εντούτοις, όπως αναφέρθηκε ήδη από την εισαγωγή, πιο ισχυρός παράγοντας αποδεικνύεται ο διαχρονικά αποσπασματικός και εξατομικευμένος προσανατολισμός των περισσότερων κοινωνικοπρονοιακών δομών και προγραμμάτων που υπάρχουν στη χώρα μας, τα οποία απευθύνονται κατά κύριο λόγο σε άτομα και στις οικογένειές τους, γεγονός που εμπόδισε και την ανάπτυξη συλλογικών και περισσότερο προοδευτικών πρακτικών (Karagkounis, 2017). Παραδόξως, ο προσα-

νατολισμός στο άτομο (ως ο φέρων το πρόβλημα) είναι μια πραγματικότητα ακόμη και στις κοινωνικές δομές που έχουν, θα έλεγε κανείς, έναν εξ ορισμού κοινοτικό προσανατολισμό λόγω του αντικειμένου τους. Για παράδειγμα, στον χώρο της υγείας, το θεσμικό πλαίσιο οργάνωσης και λειτουργίας των Κέντρων Υγείας, ουσιαστικά, βασίστηκε στις αρχές και στους στόχους της Διακήρυξης Alma Ata της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας για την πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας (Carpenter, 2003), που σε μεγάλο βαθμό συναρτώνται με αυτές της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας και ευνοούν τη διεπιστημονική συνεργασία, την ενεργό συμμετοχή της κοινότητας στην εκτίμηση των κοινοτικών αναγκών, στον σχεδιασμό και στην παροχή υπηρεσιών πρωτοβάθμιας περίθαλψης και σε δράσεις κοινοτικής ανάπτυξης. Ωστόσο, όπως έχει αναλυθεί και αλλού (Καραγκούνης, 2018α), ο τρόπος λειτουργίας και η καθημερινή πρακτική των Κέντρων Υγείας περισσότερο προσομοιάζει με αυτή ενός νοσοκομείου (με σαφώς μικρότερο εύρος κάλυψης), παρά εστιάζεται στην προαγωγή της υγείας, την πρόληψη ασθενειών, την αποκατάσταση και την προσφορά υπηρεσιών φροντίδας στην κοινότητα (Lionis et al., 2009). Σε αυτό το πλαίσιο, οι κοινωνικοί λειτουργοί προσφέρουν κυρίως βραχυπρόθεσμη συμβουλευτική και υποστήριξη στους ασθενείς και τις οικογένειές τους, παρά εργάζονται με την κοινότητα, όπως βέβαια και οι υπόλοιποι επαγγελματίες υγείας των Κέντρων Υγείας. Μολονότι το εν λόγω μοντέλο πρακτικής αποτελεί μια ευρέως διαδεδομένη επιλογή για πολλούς επαγγελματίες στον χώρο της κοινωνικής εργασίας στη φροντίδα υγείας και ειδικά στα νοσοκομεία (Καραγκούνης, 2018α), είναι προφανές ότι ελάχιστα ανταποκρίνεται στους στόχους της πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας, όπως αυτοί προσδιορίστηκαν από τη Διακήρυξη της Alma Ata (WHO, 1978), ή στην προκειμένη περίπτωση στους στόχους και στις πρακτικές της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας.

Παρεμφερές παράδειγμα, επίσης από τον χώρο της υγείας και συγκεκριμένα της ψυχικής υγείας, μπορεί να θεωρηθεί αυτό των δομών επανένταξης, που λειτουργούν στο πλαίσιο της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης, όπως τα προστατευμένα διαμερίσματα, τα οικοτροφεία και οι ξενώνες αποκατάστασης. Οι εν λόγω δομές, όπως βέβαια και άλλοι φορείς κοινωνικής φροντίδας (π.χ. το πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι»), εκπροσωπούν τη μετάβαση από την παραδοσιακή βιοϊατρική αντίληψη και τη νοσοκομειο-κεντρική και ιδρυματική περίθαλψη, στη φροντίδα στην κοινότητα και σε δομές κοινωνικής επανένταξης, προλαμβάνοντας ή περιορίζοντας την παραμονή τους σε νοσοκομείο ή σε ίδρυμα. Μολονότι η εμπειρία αρκετών πλέον δεκαετιών (Μαδιανός, 1994· Madianos et al., 1999· Ασημόπουλος, 2006· Ζήση, 2002· Ζήση et al., 2006· Μπαϊρακτάρης, 1994) καταδεικνύει με emphaticό τρόπο την αναγκαιότητα μιας συστηματικής δουλειάς με την κοινότητα στην οποία πρόκειται να λειτουργήσουν τέτοιου είδους μονάδες, προκειμένου όχι μόνο να αποφευχθούν οι αντιδράσεις των τοπικών κοινωνιών, αλλά κυρίως για να συνδράμουν επί της ουσίας στον στόχο της κοινωνικής επανένταξης των ατόμων που αντιμετωπίζουν προβλήματα ψυχικής υγείας και τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος αποδοχής, ενίσχυσης και αλληλεγγύης, ελάχιστα βήματα γίνονται προς αυτή την κατεύθυνση.

Τοιουτοτρόπως, η μετάβαση από το παραδοσιακό βιοϊατρικό μοντέλο στην κοινωνική επανένταξη παραμένει ατελής, ενώ, όπως σημειώνει ο Στυλιανίδης (2010), τείνει να μετατραπεί σε μια χωροταξική μετεγκατάσταση των ατόμων με προβλήματα ψυχικής υγείας, που στην πράξη αναπαράγει το ιατρο-νοσοκομειακό παράδειγμα, προωθώντας μια νεο-ιδρυματικού τύπου φροντίδα στην κοινότητα.

Επιπλέον, σε μια προσπάθεια αξιολόγησης της θέσης της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας στο πλαίσιο της καθημερινής πρακτικής στη χώρα μας, θα πρέπει να λάβει κανείς υπόψη του και τον ρόλο της τοπικής αυτοδιοίκησης. Σε άλλες χώρες, όπως, για παράδειγμα, η Βρετανία ή η Ιρλανδία, η τοπική αυτοδιοίκηση αποτελεί (μαζί με τον εθελοντικό τομέα) το βασικό πεδίο άσκησης της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας, δεδομένου ότι ήταν και σε μεγάλο βαθμό παραμένει ο κύριος χρηματοδότης της (Popple, 2000· Crickley, 1996). Εντούτοις, στην περίπτωση της Ελλάδας, παρά τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες που έχουν συντελεστεί τις τελευταίες δεκαετίες [βλ. σχέδιο «Καποδίστριας» (νόμος 2539/97), το σχέδιο «Καλλικράτης» (νόμος 3852/2010) και πιο πρόσφατα το «Πρόγραμμα Κλεισθένης Ι» (νόμος 4555/2018)] και τη μεταβίβαση σημαντικών αρμοδιοτήτων και ευθυνών, η τοπική αυτοδιοίκηση παραμένει αδύναμη, με σημαντικά ελλείμματα σε πόρους, προσωπικό και μέσα. Ομοίως, ελάχιστη πρόοδος έχει σημειωθεί σε ό,τι αφορά την αξιοποίηση μεθόδων συστηματικής ανάδειξης των τοπικών αναγκών και των συμμετοχικών διαδικασιών στη χάραξη και άσκηση κοινωνικής πολιτικής στο τοπικό επίπεδο (Karagkounis, 2010). Αντίθετα, εδώ και αρκετές πλέον δεκαετίες, η τοπική αυτοδιοίκηση εξακολουθεί να έχει ως σταθερό προσανατολισμό την απορρόφηση των εκάστοτε συγχρηματοδοτούμενων από την Ε.Ε. προγραμμάτων, τα οποία στην πραγματικότητα διαμορφώνουν τον κεντρικό άξονα του κοινωνικού της ρόλου (Petmesidou, 2006). Ακόμη και σήμερα, σε μια περίοδο βαθιάς κοινωνικοοικονομικής κρίσης, όπου, όπως προαναφέρθηκε, οι ανάγκες για κοινωνική προστασία έχουν αυξηθεί δραματικά, η τοπική αυτοδιοίκηση εξακολουθεί να διαδραματίζει τον ρόλο ενός τοπικού «διανομέα» κοινωνικών πολιτικών, οι οποίες κατά βάση οργανώνονται σε κεντρικό επίπεδο (είτε σε εθνικό είτε σε αυτό της Ε.Ε.), χωρίς να συνδέονται με έναν λειτουργικό τρόπο με τον σχεδιασμό κοινωνικής πολιτικής στο τοπικό επίπεδο και τις τοπικές ανάγκες και ιδιαιτερότητες (Σκαμνάκης & Χάρδας, 2017).

Ασφαλώς υπάρχουν αρκετά παραδείγματα προγραμμάτων που τα τελευταία χρόνια αναπτύσσονται στο τοπικό επίπεδο υπό την ευθύνη των δήμων, με στόχο την αντιμετώπιση των κοινωνικών συνεπειών της κρίσης και των αναγκών των τοπικών κοινοτήτων. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η ίδρυση και λειτουργία (σταδιακά, από τα μέσα του 2017) των Κέντρων Κοινότητας στους περισσότερους δήμους της χώρας, τα οποία χρηματοδοτούνται μέσω του «Εταιρικού Συμφώνου για το Πλαίσιο Ανάπτυξης» (ΕΣΠΑ) 2014-2020, και αποτελούν μία από τις βασικές πρωτοβουλίες του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικών Ασφαλίσεων και Κοινωνικής Αλληλεγγύης για τη δημιουργία ενός μεγάλου εθνικού δικτύου κοινωνικής μέριμνας και αλληλεγγύης (Ziomas et al., 2018). Αξίζει να σημειωθεί, ωστόσο,

ότι παρά τον κατ' όνομα «κοινοτικό» προσανατολισμό τους, στην πραγματικότητα τα Κέντρα Κοινότητας βασίζονται στην οργανωτική φιλοσοφία των δομών «μιας στάσης» (one-stop), που έχουν δημιουργηθεί σε διάφορες μορφές σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Βρετανία, η Νορβηγία και η Δανία (Askim et al., 2010), και προσφέρουν κατά κύριο λόγο ενημέρωση και (σπανιότερα) συμβουλευτική, σε εξατομικευμένη βάση. Παραδόξως, σε μια εποχή όπου ο όρος «ευάλωτες ομάδες» αδυνατεί να χωρέσει τα μεγάλα τμήματα του πληθυσμού που ανήκουν πλέον σε αυτή την κατηγορία, υπάρχουν παραρτήματα ειδικά για «ευάλωτες ομάδες», όπως είναι οι Ρομά και οι μετανάστες, τα οποία παρέχουν «εξειδικευμένες» υπηρεσίες που στοχεύουν στην κοινωνική ένταξη των ομάδων αυτών. Μέχρι στιγμής, όμως, αυτές οι «εξειδικευμένες» και αποσπασματικές στην ουσία υπηρεσίες δεν σημαίνουν τίποτα περισσότερο από ξεχωριστές ουρές έξω από τα Κέντρα Κοινότητας, οι οποίες περισσότερο στιγματίζουν και απομονώνουν, παρά προωθούν την κοινωνική ένταξη και τα προαναφερθέντα «δίκτυα αλληλεγγύης».

Το Ταμείο Ευρωπαϊκής Βοήθειας προς τους Απόρους (TEBA), το οποίο εξειδικεύεται στην Ελλάδα μέσω του «Επιχειρησιακού Προγράμματος Επισιτιστικής και Βασικής Υλικής Συνδρομής», αποτελεί ένα άλλο παράδειγμα προγράμματος για την αντιμετώπιση των κοινωνικών συνεπειών της κρίσης στο τοπικό επίπεδο. Το πρόγραμμα, το οποίο ολοκληρώνεται στα τέλη του 2020, υλοποιείται από τις δημοτικές κοινωνικές υπηρεσίες και παρέχει στους ωφελούμενους τρόφιμα, προϊόντα καθαρισμού και σχολικά είδη (<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1239&langId=en&intPageId=3614>). Μολονότι το TEBA –όπως βέβαια και άλλες παρόμοιες πρωτοβουλίες και προγράμματα που εφαρμόζονται, εποπτεύονται ή και αξιοποιούνται από τους τοπικούς δήμους, όπως οι κοινωνικές κουζίνες ή τα κοινωνικά φαρμακεία κ.ά.– πράγματι φαίνεται να ανταποκρίνεται στην επείγουσα ανάγκη των τοπικών κοινωνιών για φαγητό, ρουχισμό και φάρμακα, ταυτόχρονα συνιστά και ενδεικτικό δείγμα του προσανατολισμού της κοινωνικής προστασίας στο τοπικό επίπεδο. Ο προσανατολισμός αυτός για την ώρα φαίνεται να στρέφεται προς τη διαχείριση των συνεπειών της κοινωνικοοικονομικής κρίσης και μάλιστα με ένα ακραιφνώς ελεγκτικό και εξατομικευμένο τρόπο, παρά προς μια γνήσια προσπάθεια προώθησης της κοινωνικής ανάπτυξης και αντιμετώπισης των πραγματικών αιτιών της φτώχειας και της κοινωνικής μιζέριας (Σκαμνάκης & Χάρδας, 2017). Τούτων δοθέντων, είναι προφανές ότι σε μια εποχή κατά την οποία η καθημερινή πρακτική των κοινωνικών λειτουργών αφορά κυρίως, θα έλεγε κανείς, την επιλογή των φτωχότερων από τους φτωχούς με εισοδηματικά κριτήρια, προκειμένου να καταστούν ωφελούμενοι των προαναφερθέντων προγραμμάτων και της παραπομπής τους σε τράπεζες τροφίμων και συσσίτια, υπάρχει ελάχιστος χώρος όχι μόνο για την εφαρμογή πρακτικών της κοινοτικής κοινωνικής εργασίας, αλλά ακόμα και για πιο παραδοσιακές πρακτικές της κοινωνικής εργασίας, όπως για παράδειγμα η συμβουλευτική (Karagkounis, 2019).